

Bóna Judit (2017. szerk.): Új utak a gyermeknyelvi kutatásokban. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.

PAP JOHANNA

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar,
Nyelvtudományi Doktori Iskola

Az első gyermeknyelvvvel foglalkozó tudományos igényű monográfiák, fonetikai és pszicholingvisztikai kutatások megjelenése óta megközelítőleg egy évszázad telt el. Hogyan alakultak, módosultak az anyanyelv-elsajátítást magyarázó elméletek? Változott-e a módszertan vagy a kísérletek során alkalmazható eszközök típusa? Vannak-e új kutatási kérdések, és továbbra is releváns-e az anyanyelv-elsajátítás folyamatát kutatni? A Bóna Judit által szerkesztett *Új utak a gyermeknyelvi kutatásokban* című tanulmánykötet számos, az olvasóban előzetesen megfogalmazódott kérdést megválaszol, ugyanakkor még többet is eredményez: olyan témákat dolgoz fel, melyekkel aktuálisan foglalkozni érdemes és szükséges.

A kötetben szereplő tanulmányok – amellet, hogy részletes történeti áttekintést nyújtanak a gyermeknyelvi kutatásokról – a legfrissebb nemzetközi és hazai szakirodalomban publikált eredményeket közlik. A kiadvány felépítésének, szerkezetének köszönhetően az alapvető fogalmak és elméletek tisztázása után betekintést kaphatunk aktuális és változatos kutatások folyamatába. Az olvasás során a tanulmányok hatnak is egymásra – mi több, kiegészítik egymást. A szerzők valóban új utakra vezetnek a téma iránt érdeklődő olvasót.

Az előszót követően Gósy Mária alapozza meg a további írások jelentőségét. *Anyanyelv-elsajátítás: kutatási irányok, módszerek, lehetőségek* című tanulmányában a gyermeknyelvi kutatások történetével, elméleteivel és módszereivel is korszakok mentén haladva ismerteti meg az olvasót. A szerző a tanulmány elején az anyanyelv-elsajátítás alapvető kérdéséből kiindulva – (Hogyan kerül az anyanyelv az

agyba?) –, magyarázza meg a nyelvelsajátítás tényezőit: például a LAD-nyelvelsajátítási eszköz, valamint az univerzális nyelvtan szerepét. Vázlatosan bemutatja a nyelvelsajátítás elméleti hátterét, majd részletes áttekintést nyújt az anyanyelv-elsajátítás kutatástörténetéről, mérföldköveiről nemzetközi és hazai tekintetben is. A tanulmány során végigkövethetjük a főbb vizsgálati területek alakulását, irányait; pontos képet kaphatunk a nyelvelsajátítás eddig kevésbé kutatott szintjeiről. A szerző kronológiai sorrendet követve érzékelteti a különböző módszertani lehetőségek előnyeit és hátrányait, eljutva a beszédrögzítésig, kísérletes technikáig, melyek objektív méréseken alapuló vizsgálatokat tesznek lehetővé. A technika fejlődésének köszönhetően mára a beszédkutatások eredményei már nagy mintán alapulnak, ami alkalmas az univerzális jegyek vizsgálatára, következtetések megfogalmazására.

Nagy mennyiségű rögzített beszédanyag különösen szükséges például a spontán beszéd elemzéséhez, ezért a kutatók különböző beszédadatbázisokat hoztak létre, melyek a kutatási céltól függően eltérő módszertannal készült mintákat tartalmaznak. Bóna Judit a *GABI – gyereknyelvi beszédadatbázis a kutatásban* című tanulmányában körültekintően tárgyalja a beszédadatbázisok témakörét, nagy hangsúlyt fektetve a gyermeknyelvi adatbázisokra. A szerző először a beszédkorpuszok általános jellemzőit, majd a legismertebb nemzetközi és hazai beszédadatbázisokat mutatja be, melyek között specifikus beszédmintákat tartalmazó korpuszokat is megemlít. Módszertana szempontjából az utóbbi kategória közé sorolhatnánk a gyermeknyelvi adatbázisokat is, hiszen a felnőtt nyelvek tervezési szempontjain túl, további

Bóna Judit (2017. szerk.): Új utak a gyermeknyelvi kutatásokban. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.

körültekintést igényel a létrehozásuk. A tanulmány példákon keresztül szemlélteti azokat a tényezőket, amiket különböző korú gyermekekkel készülő beszédkorpuszok kialakítása során figyelembe kell vennünk, mint a nyelvi fejlettség szintje, a nyelvi anyag és a protokoll összeállítása. A meghatározó gyermeknyelvi adatbázisokról részletes információt is kap az olvasó, végül a GABI – Gyermeknyelvi beszéd Adatbázis és Információtár előzményeitől indulva ismerheti meg a korpusz jellemzőit, protokollját, a felvételek készítésének és annotálásának menetét. Bóna kiemeli az adatbázis tudományos jelentőségét: a korpusz – mely továbbra is fejlesztés alatt áll – nagyszámú adatközlő (3–18 éves gyermekek/ fiatalok) hanganyagát tartalmazza, különféle beszéd típusban, emiatt már számos kutatáshoz biztosíthatott anyagot.

Az eddig ismertett tanulmányokhoz szorosan kapcsolódik, azokra építkezik a kötet harmadik, *Gyermeknyelvi hangfelvételek rögzítésének és lejegyzésének tapasztalatai a GABI alapján* című írása. A szerzők, Vakula Tímea és Váradi Viola maguk is az ELTE Fonetikai Tanszékén működő Gyermeknyelvi Kutatócsoport tagjai, a GABI adatbázis készítői. Összefoglaló tanulmányuk a gyermeknyelvi adatbázisok készítése során felmerülő tapasztalatok mellett a nehézségeket is taglalja. A gyakorlatban is átélt problémák felvázolásán túl, a gyermeknyelvi kutatásokat folytató, azok iránt érdeklődő szakembereknek megoldásokat is kínálnak. Szót ejtenek szinte a teljes kutatási folyamatról, a felvételi körülményekről, a hangfelvételt megelőző teendőktől kezdve a narratíva konkrét elkészítésén át a lejegyzési fázisig. Tapasztalataikat a felvételi protokoll pontjain keresztül tárgyalják, nem csak a környezet ideális körülményeit, hanem a felvételvezető személyét, megfelelő társalgásvezetési stratégiáit is példákon keresztül ismertetik. A felvételek lejegyzésének folyamatát, vagyis az annotálást közérthetően, pontról pontra mutatják be.

A kötet további fejezeteiben változatos nyelvi szinteket vizsgáló gyermeknyelvi kutatások szerepelnek. Markó Alexandra és munkatársai egy korábban kevésbé kutatott

területet ismertetnek *A gyermeki artikuláció vizsgálata – Új lehetőségek a hazai kutatásban* című tanulmányban: a gyermeki artikulációt és annak vizsgálatát. A magyar artikulációs kutatások során használt, mára már elavult módszerek után olyan korszerű eljárásokat mutatnak be, amik alkalmasak dinamikus artikulációs vizsgálatokra. Az ultrahang, az elektromágneses artikulográf és az elektroglossográf nemcsak a képzőszervi pozíciók adott pillanatnyi állását rögzítik, hanem a képzőszervi működést folyamatában tudják követni. A szerzők az invazív eljárások ismertetése során felsorolják az adott műszer előnyeit és korlátait is, a leírásokat vizuálisan szemléltetik. A tanulmány további részében olyan, a magyar beszédre vonatkozó kutatásokról és azok eredményeiről olvashatunk, amelyek a korábban említett eszközök alkalmazásával készültek.

A gyermeki artikuláció fejlődésével egy külön fejezet foglalkozik: a beszédképzés változását újszülöttkortól felnőttkorig követheti végig az olvasó. Ezt követően az MTA-ELTE Lendület Lingvális Artikuláció Kutatócsoport önálló kísérlete kerül a középpontba, mely egyben egy megvalósíthatósági tanulmány: megfelelő-e az ultrahangos eljárás a gyermeki artikuláció vizsgálatához, és milyen tényezők befolyásolják az ultrahangkép minőségét? A kísérletet két eltérő életkorú gyermekkel és egy felnőtt kontrollszeméllyel végezték el; az eredmények pozitívak lettek. A tanulmány zárása további tudományos párbeszédet indíthat el: kijelöli az artikulációs kutatások lehetséges irányát, és eddig nem vizsgált kutatási kérdéseket részletez.

Az artikulációs vizsgálatokról szóló tanulmány után Horváth Viktória a spontán beszédben megjelenő megakadások jellegzetességeivel foglalkozik *Megakadásjelenségek és időzítési sajátosságaik 6–9 éves gyermekek spontán narratíváiban* című írásában. A szerző rövid áttekintést nyújt a diszharmonias jelenségek elméleti háttéréről, majd részletes leírást ad a megakadások két nagy csoportjáról, kifejti a bizonytalansági és téves kivitelezésből adódó megakadások típusait. Mielőtt saját kutatását ismertetné, Horváth

bemutatja a gyermekek megakadásjelenségeit vizsgáló legjelentősebb nemzetközi és hazai kutatásokat. Összefoglalójából kirajzolódnak a kevésbé vizsgált kutatási kérdések, így a téma iránt érdeklődő szakemberek számára ad útmutatást, ajánlást. Saját kutatásában a 6–9 éves gyermekek spontán narratíváiban előforduló megakadások típusait és gyakoriságát vizsgálta.

Az anyanyelv-elsajátítás során az artikulációs mozgások mellett a szókincs fejlődése is jelentős változásokon megy keresztül, mely folyamatot Neuberger Tilda mutatja be *A szókincs alakulása a beszédfejlődésben* című tanulmányában. Az eddigiekhez hasonlóan a szerző bevezeti az olvasót a szókincsvizsgálatok elméleti hátterébe, tisztázza a témát meghatározó fogalmakat, ismerteti a módszertant, valamint közli a legfontosabb kutatási eredményeket. A szókincs nagysága mellett szót ejt a különböző életkorokban elsajátított szavak szófajáról is. Noha, a szókincs alakulásáról szóló fejezet csupán 6 éves korig ad áttekintést a fejlődés mérföldköveiről, az értekezés további részeiben említésre kerül több, későbbi életkort vizsgáló kutatás is.

A mentális lexikon működésével úgyszintén kapcsolatban álló morfémaszint fejlődési fázisaiba nyújt betekintést Krepsz Valéria és Gósy Mária. *A Morfémaidőztítési sajátosságok az anyanyelv-elsajátításban* című tanulmány részletesen tárgyalja a gazdag morfológiájú nyelvekkel – mint a magyar is – foglalkozó korábbi szakirodalmi megállapításokat, a morfémaák tárolásával és előhívásával kapcsolatos modelleket. Emellett a szerzők említést tesznek olyan szűrőeljárásokról, melyek a morfológiai sajátosságokat vizsgálják – például a KFM-módszer. A tanulmány második felében kerül bemutatásra a szerzők saját kutatása, melyben a 4–5–6 éves gyermekek morfémaidőztítési jellemzőit vizsgálták. A kutatás mélyreható elemzést kínál az érdeklődő szakembereknek és kiemeli azokat a jelentős minőségi változásokat, melyek a temporális megvalósítás területein történnek.

A kötetben szereplő tanulmányok közül Tar Éva *A szó eleji elöl képzett zárhangok zöngességi tulajdonságai beszédhanghiba tünete-*

it mutató gyermekek beszédprodukciónak című munkája az atipikus anyanyelv-elsajátítás egy kis szeletét járja körül: a zöngességi kontraszt elsajátítását. Az írás a magyar nyelvre jellemző zöngés explozívák fonológiai és fonetikai jellemzőinek ismertetésével kezdődik, majd bemutatja a tipikus fejlődés menet jellegzetességeit, különös tekintettel a zöngés-zöngétlen oppozíció kialakulására. A szerző a témában egy pilotvizsgálatot is végzett hét tipikus és hét atipikus beszédfejlődésű gyermek beszédatainak elemzésével. A vizsgálat célja az volt, hogy feltárja a gyermekek közötti zöngességi kontraszt elsajátításának azonosságait és különbségeit. A csoportok összevetése során Tar lényeges különbséget is talált a zöngés-zöngétlen kontraszt elsajátításának folyamatában, azonban az eredmények megerősítéséhez további, nagyobb mintán végzett vizsgálatra is szükség lesz még.

Ezt követően Auszmann Anita a gyermekek magánhangzó-elsajátítását ismerteti és saját kísérletében a 7–13 éves korosztály magánhangzóinak akusztikai szerkezetében végbemenő változásokat vizsgálja *Gyermekek magánhangzói 7 és 13 éves kor között* című írásában. A tanulmány egyik értéke, hogy nem csak egy életkorra vagy egymáshoz nagyon közel eső életkorokra összpontosít. A kutatás bemutatását megelőzően sorra veszi a magyar nyelven készült legmeghatározóbb vizsgálatok eredményeit. A szerző hangsúlyozza a gyermeknyelvi magánhangzók vizsgálatának fontosságát, hiszen az anyanyelv-elsajátítás egy lényeges részéről szolgálnak pontosabb információkkal. Mindemellett a tipikus beszédfejlődésű gyermekek hangzó-készletét vizsgáló kutatások lehetővé teszik az atipikus beszédfejlődéssel való összehasonlítást.

Jordanidisz Ágnes az írott nyelv elsajátításához, az iskolai bevaláshoz nélkülözhetetlen képességet, a fonológiai tudatosságot tárgyalja – *Magyar anyanyelvű gyermekek fonológiai tudatosságának fejlődése 4 és 10 éves kor között* című tanulmányában –, mely fogalmat az értekezése elején meg is magyaráz. A pontos definíció megadása mellett a fonológiai tuda-

Bóna Judit (2017. szerk.): *Új utak a gyermeknyelvi kutatásokban*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.

tosság fejlődési folyamatát is vázolja, részletezi a képesség különböző műveleti szintjeit. Középpontba állítja az atipikus nyelvelsajátítást, felhívja a figyelmet arra, hogy az írott nyelvi zavarral küzdő gyermekek fonológiai tudatossága minden szinten érintett. Írásában kiemeli azokat a részterületeket, melyek további kutatásra szorulnak a fonológiai tudatosság működésével kapcsolatban. A szerző saját kutatásában 4–10 éves, tipikus nyelvi fejlődésű és írott nyelvi zavarral küzdő gyermekek fonológiai tudatosságának fejlődését vizsgálta. Nagy mintán végzett vizsgálatának eredményei pontos képet adnak a magyar gyermekek fonológiai tudatosságának univerzális és nyelvspecifikus sajátosságairól. A tanulmánykötetben szereplő kutatása nyomtatékosítja a fonológiai tudatosság mérésének fontosságát, hasznos ismereteket nyújt a gyakorlatban tevékenykedő pedagógusok, gyógypedagógusok számára is.

A kötet befejező tanulmányának középpontjában a történetmesélés áll. A szerző, Zsák Éva Indira *Életkori sajátosságok történetmeséléséskor* című írásában egy rövid elméleti megalapozás után mutatja be a 6–9 éves gyermekekkel, illetve 17 éves fiatalokkal végzett vizsgálatát. A tanulmány elején kitér a spontán beszéd sajátosságaira, a beszédpro-

dukció működésére, illetve megemlíti az élőnyelvi közlések életkori jellemzőit. A szerző a kutatásában használt képsor vizuális információfeldolgozási folyamatát még a bevezetőben tárgyalja, írásából hiányzik azonban egy áttekintés olyan korábbi kutatásokról, melyek szintén a gyermekek történetmesélését vizsgálják. Az eredmények az előző tanulmányhoz hasonlóan hozzájárulnak a pedagógus szakemberek munkájához, és felhívják a figyelmet a szóbeli szövegalkotás fejlesztésének fontosságára.

Összességében az *Új utak a gyermeknyelvi kutatásokban* című kötet változatos és értékes tanulmányokat sorakoztat fel, melyek nem csak időrendben, a kiadvány szerkezetét követve olvashatók, értelmezhetőek. Az írások elsősorban aktuális fonetikai és fonológiai kutatási kérdéseket tárgyalnak; szinte teljes képet nyújtanak a gyermeknyelvi kutatások múltjáról, jelenéről, de körvonalazzák a jövőt is. Habár a tanulmányok nem fedik le teljesen az anyanyelv-elsajátítási folyamat teljes kutatási területét, azonban a kötet ideális olvasmány lehet mind kutatók, pedagógusok, felsőfokú tanulmányaikat folytató hallgatók és a gyermeknyelv iránt érdeklődő egyéb szakemberek számára is.

Pap Johanna (2018): Recenzió: Bóna Judit (2017. szerk.): *Új utak a gyermeknyelvi kutatásokban*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. *Gyermeknevelés*, 6. 3. sz., 184–187.